

Sylwia Górzna
Instytut Historii i Politologii
Akademia Pomorska w Słupsku

Aspekty polityczne Listów apostolskich papieża Jana Pawła II: *Redemptionis anno* i *Tertio millenio adveniente*

- Słowa kluczowe:** Jan Paweł II, List apostolski *Redemptionis anno*, List apostolski *Tertio millenio adveniente*, dialog międzyreligijny, polityka konsensu.
- Keywords:** Pope John Paul II, Apostolic Letter *Redemptionis anno*, Apostolic Letter *Tertio Millennio adveniente*, interreligious dialogue, consensus policy.
- Schlüsselworte:** Johannes Paul II., Apostolisches Schreiben *Redemptionis anno*, Apostolisches Schreiben *Tertio millenio adveniente*, Dialog, Konsenspolitik.

Wstęp

Papież Jan Paweł II, rozwijając doktrynę Soboru Watykańskiego II (1962–1965) o innych religiach, wypowiadał się w licznych dokumentach na temat dialogu międzyreligijnego, który oznacza dialog Kościoła katolickiego z islamem i judaizmem. Od początku pontyfikatu (1978–2005) wprowadzał soborowe nauczanie w życie Kościoła, dotyczyło to również rozumienia działalności politycznej¹. Polityka w papieskim rozumieniu to wszelka ludzka działalność, która zmierza do wspólnego dobra, która jest osadzona w miłości i solidarności społecznej².

Jan Paweł II, kontynuując w zmieniających się warunkach filozofię pokoju swoich poprzedników, wniósł do niej nowe elementy doktrynalne³. Program

Adres/Adresse/Anschrift: dr Sylwia Górzna, Instytut Historii i Politologii, Akademia Pomorska w Słupsku, ul. Arciszewskiego 22 a, 76-200 Słupsk, sylwiagorzna@wp.pl.

¹ S. Górzna, *Polityka w nauczaniu Jana Pawła II*, *Collectanea Theologica* 2 (2013), s. 147, przyp. 2.

² *Ibidem*, s. 148, przyp. 18.

³ J. Borgosz, *Drogi i bezdroża filozofii pokoju (od Homera do Jana Pawła II)*, Warszawa 1989, s. 290.

papieski opierał na poszanowaniu praw ludzkich, jak również na poszanowaniu wartości etycznych: prawdy, wolności, sprawiedliwości i miłości⁴.

W niniejszym artykule zaprezentowano wybrane dokumenty papieskie: Listy apostolskie *Redemptionis anno* oraz *Tertio millennio adveniente*, w których podejmowane jest zagadnienie dialogu międzyreligijnego oraz odniesiono się do aspektów politycznych. Co warte podkreślenia, wskazane dokumenty przyczyniają się do pokojowego współistnienia wielu religii, które powinny podjąć służbę na rzecz pokoju między narodami. Omówiono także koncepcję polityki konsensu – porozumienia osiąganego przede wszystkim na drodze dialogu oraz koncepcję polityki bez stosowania przemocy (polityka *non-violence*), które dla wyznawców różnych religii proponował papież Jan Paweł II.

W nauczaniu społecznym Kościoła katolickiego zwraca się uwagę na znaczenie konsensu opartego na dialogu, którego podstawą jest godność osoby ludzkiej oraz jej prawa interpretowane w duchu wolności (prawa człowieka). Wymóg realizacji dobra wspólnego uzasadnia dążenie wszystkich podmiotów do uzgodnienia kompromisu i konsensu w rodzącym napięcia i konflikty społeczeństwie pluralistycznym. W życiu politycznym konsens jest uwarunkowany osiągnięciem zgodnych przekonań w spornych kwestiach bądź przyjęciem wspólnych celów przez osoby lub grupy społeczne⁵.

1. List apostolski *Redemptionis anno* (20 IV 1984)

List apostolski Jana Pawła II *Redemptionis anno*⁶ został ogłoszony 20 IV 1984 r. na zakończenie Roku Odkupienia. Papież przyznał w nim, że pragnął odbyć pielgrzymkę do Ziemi Świętej i Jerozolimy, ale chociaż nie mógł się tam znaleźć w sensie fizycznym, to czuł się duchowym pielgrzymem i prosił Króla Pokoju o dar odkupienia i pokój⁷. Wyraził w nim swoje zatroskanie o przyszłe losy Jerozolimy (Świętego Miasta w oryginale)⁸. Nawiązał do papieża Pawła VI (pontyfikat w latach 1963–1978), który w dniach 4–6 I 1964 r. odbył pielgrzymkę do Ziemi Świętej i Jerozolimy⁹.

⁴ R. Rajecki, *Stolica Apostolska wobec rozbrojenia*, Warszawa 1989, s. 41.

⁵ I. Mroczkowski, *Konsens*, w: B. Migut (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 9, Lublin 2002, kol. 679–680.

⁶ Treść tego dokumentu W. Chrostowski, R. Rubinkiewicz (oprac.), *Żydzi i judaizm w dokumentach Kościoła i nauczaniu Jana Pawła II (1965–1989)*, Warszawa 1990, s. 135–139.

⁷ *Redemptionis anno*, w: G. Polak (red.), *Wielka Encyklopedia Jana Pawła II*, t. 5, Warszawa 2005, s. 225.

⁸ *Znaczenie Jerozolimy dla chrześcijan. Memorandum zwierzchników wspólnot chrześcijańskich z Ziemi Świętej*, tłum. G. Ignatowski, *Więź* 450 (1996), nr 4, s. 143.

⁹ S. Górzna, *Dialog z islamem w nauczaniu papieża Pawła VI*, *Forum Teologiczne* XIV (2013), s. 159.

Jan Paweł II wykazał w Liście¹⁰, że Jerozolima stanowi „trójstykową ojczyznę” dla wyznawców trzech religii monoteistycznych, których głębokie przywiązanie „sięga początków Islamu” oraz tłumaczy się „ponadtysiącletnią niemal nieprzerwaną ich tam obecnością”¹¹. Konsultor Rady ds. Dialogu Religijnego Konferencji Episkopatu Polski, członek Komitetu ds. Dialogu z Religiami Niechrześcijańskimi tej Rady, Eugeniusz Sakowicz, przypomina, że tutaj spełniło się historyczne „biblijne objawienie Boga, doszło do nawiązania dialogu pomiędzy Bogiem a ludźmi”, dlatego dialog chrześcijaństwa, judaizmu i islamu zawsze będzie mieć w „tle” Jerozolimę¹².

Jan Paweł II wykazał w tym dokumencie, czym dla wyznawców trzech religii monoteistycznych jest Jerozolima i stwierdził, że „gości” ona żywe wspólnoty wierzących. Ich obecność jest źródłem nadziei dla tych, którzy we wszystkich zakątkach świata spoglądają na Święte Miasto jako na własne duchowe dziedzictwo, znak pokoju oraz harmonii¹³.

Jerozolima to „ojczyzna serc wszystkich duchowych potomków Abrahama”¹⁴, którzy powinni w tym miejscu podejmować refleksję nad znaczeniem wiary tego patriarchy w celu kształtowania własnych postaw religijnych i więzi wspólnotowych¹⁵. Abraham zobowiązuje wyznawców trzech religii monoteistycznych do współpracy na rzecz pokoju, jest patronem pokoju¹⁶. Wyznawcy tych religii są braćmi i siostrami w wierze Abrahama. W dziele braterstwa człowiek traktuje jak braci wszystkich członków rodziny ludzkiej, życzy im pokoju, współdziała z nimi, aby uniknąć groźby wojny¹⁷.

Papież dał wyraz osobistemu przeżyciu: „Myślę z utęsknieniem o dniu, w którym wszyscy będziemy naprawdę *uczniami Boga* (J 6, 45), aby słuchać Jego orędzia pojednania i pokoju. Myślę o dniu, w którym żydzi, chrześcijanie i muzułmanie będą mogli pozdrowić się w Jerozolimie słowami pokoju, z jakimi Jezus zwrócił się do swoich uczniów po zmartwychwstaniu: *Pokój wam!*”

¹⁰ Zob. T. Michel, M. Fitzgerald (red.), *Recognize the Spiritual Bonds which Unite Us. 16 years of Christian – Muslim Dialogue*, Vatican City 1994, s. 56.

¹¹ M. Horoszewicz, rec. *Islam w dokumentach Kościoła i nauczaniu Jana Pawła II (1965–1996)*, E. Sakowicz (oprac.), *Przegląd Religioznawczy* 2 (1997), s. 147.

¹² E. Sakowicz, *Dialog chrześcijaństwa z islamem w nauczaniu Jana Pawła II*, w: H. Zimoń (red.), *Dialog międzyreligijny*, Lublin 2004, s. 261, przyp. 6. Por. idem, *Dialog z islamem w ujęciu Jana Pawła II*, w: J. Perszon (red.), *Jan Paweł II a religie świata*, Toruń 2007, s. 105.

¹³ *Redemptionis Anno*, w: G. Polak (red.), *Wielka Encyklopedia Jana Pawła II*, t. 5, s. 226.

¹⁴ Zob. S. Górzna, *Dzieci Abrahama. Dialog Kościoła katolickiego z islamem i judaizmem w Polsce w okresie pontyfikatu Jana Pawła II*, Słupsk 2013.

¹⁵ E. Sakowicz, *Islam*, w: idem (red.), *Jan Paweł II. Encyklopedia dialogu i ekumenizmu*, Radom 2006, s. 248–249.

¹⁶ Idem, *Rozmowy o islamie i dialogu*, Lublin 2007, s. 17.

¹⁷ I. Dec, *Antropologiczne podstawy nauczania Jana Pawła II do pokoju*, *Spółczesność* XIII (2003), nr 5, s. 537.

(J 20, 19)”¹⁸. Wyznawcom różnych religii proponował politykę *non-violence*, bez przemocy, wskazując w Liście na Jerozolimę, która „pozostaje nadal powodem trwającej od dawna rywalizacji, przemocy i domagania się wyłączności”¹⁹.

Od wielu lat rejon Bliskiego Wschodu jest pełen napięć politycznych i religijnych. Od początku pontyfikatu Jan Paweł II koncentrował swoje wysiłki dyplomatyczne wokół tego konfliktu, statusu Jerozolimy, miejsc świętych oraz wojen w Libanie i Iraku. Stanowisko Stolicy Apostolskiej w kwestii dotyczącej Bliskiego Wschodu można przedstawić w następujących punktach: 1) należy przestrzegać rezolucji ONZ, przede wszystkim rezolucji 242 z 22 XI 1967 r., która dotyczy wycofania się Izraela z terytoriów okupowanych, 2) naród izraelski i palestyński mają prawo do posiadania własnego państwa w dokładnie wytyczonych granicach, 3) Jerozolima powinna otrzymać specjalny status, gwarantowany przez międzynarodową wspólnotę, 4) należy rozwiązać dramatyczną sytuację humanitarną palestyńskich uchodźców, zgodnie z zasadami międzynarodowej sprawiedliwości oraz solidarności²⁰. Stolica Apostolska kieruje się zasadą, że obie strony mają usprawiedliwione roszczenia: Izraelczycy i Palestyńczycy²¹, głosi postulat wolności wyznania w obu państwach, który jest pożyteczny nie tylko dla mniejszości chrześcijańskiej, ale również umacnia pokój między wyznawcami islamu i judaizmu²². W Liście papież zaznaczył, że „trzeba rzeczywiście znaleźć, przy dobrej woli i dalekowzroczności, konkretny i sprawiedliwy sposób, aby różne interesy i dążenia zostały pogodzone w harmonijnej i trwałej formie i by zostały objęte właściwą oraz skuteczną ochroną specjalnego statusu zagwarantowanego na szczeblu międzynarodowym, tak aby żadna ze stron nie mogła się od niego uchylać”²³.

W latach 80., w okresie trwającej wojny w Libanie, Jan Paweł II solidaryzował się z jej ofiarami, nawołując do dialogu. W Liście *Redemptionis anno* czytamy: „Żaden z ludów Bliskiego Wschodu, posiadających własną spuściznę wartości duchowych, nie będzie mógł przewyciężyć tragicznej sytuacji, w jakiej się znajduje – myślę tu o tak ciężko doświadczonym Libanie – jeśli nie odkryje prawdziwego sensu własnej historii, która poprzez wiarę w Jedyne Boga wzywa do pokojowego współistnienia w zrozumieniu i wzajemnej współ-

¹⁸ W. Chrostowski, R. Rubinkiewicz (oprac.), *Żydzi i judaizm w dokumentach Kościoła i nauczaniu Jana Pawła II (1965–1989)*, s. 137.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ A. Sodano, *Pontyfikat Jana Pawła II w służbie pokoju*, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/I/IK/jp2_25lat_pokoj.html (25.04.2008).

²¹ L. Ring-Eifel, *Światowa potęga Watykanu. Polityka współczesnych papieży*, tłum. T. Sotowska, s. 236–237.

²² Ibidem, s. 237.

²³ W. Chrostowski, R. Rubinkiewicz (oprac.), *Żydzi i judaizm w dokumentach Kościoła i nauczaniu Jana Pawła II (1965–1989)*, s. 137–138.

pracy”²⁴. Z kolei w Liście do muzułmanów w obronie Libanu (Watykan, 7 IX 1989 r.) papież apelował do wszystkich wyznawców islamu: „[...] postanowiłem zwrócić się do was, wyznawcy islamu, synowie religii, w której tak dobitnie się naucza sprawiedliwości i pokoju. [...] zjednoczcie wszystkie wasze wysiłki z dążeniami tych, którzy domagają się dla Libanu prawa do życia, i to do życia w wolności, pokoju i godności! W grę wchodzi tu obowiązek ludzkiej solidarności, jaki nakłada na każdego z was ludzkie sumienie i przynależność do wielkiej rodziny wierzących”²⁵.

Jan Paweł II wielokrotnie powtarzał, że brak stosunków dyplomatycznych między Stolicą Apostolską i państwem Izrael nie ma podglebia religijnego. Czytamy w nim: „Dla ludu żydowskiego, który żyje w państwie Izrael i który przechowuje świadectwa swej historii i wiary, prosimy o pożądane bezpieczeństwo i należny spokój, który jest niezaprzeczalnym prawem każdego narodu oraz warunkiem do życia i postępu każdego społeczeństwa”²⁶.

Z powodu nieutrzymywania oficjalnych stosunków ze stronami konfliktu, możliwości dyplomatycznej interwencji Stolicy Apostolskiej były bardzo ograniczone²⁷. Jan Paweł II nie posługiwał się teologicznymi argumentami przeciwko pełnemu uznaniu państwa żydowskiego, zaś chodziło tylko o przezwyciężenie politycznych przeszkód²⁸. Pod koniec 1993 r. konsultacje dyplomatyczne przyniosły rezultaty. 30 XII 1993 r. uzgodniono dokument, który jest prawdziwym przełomem we wzajemnych stosunkach. W siedzibie MSZ Izraela w Jerozolimie podpisano tzw. Porozumienie Podstawowe pomiędzy Stolicą Apostolską a państwem Izrael, które było owocem prac Stałej Komisji Dwustronnej, powołanej 29 VII 1992 r.²⁹ 15 VI 1994 r. nawiązano formalne stosunki dyplomatyczne między Stolicą Apostolską a Izraelem³⁰. Zostało rozwiązanych wiele konfliktów, które przez całe stulecia ciążyły na stosunkach chrześcijańsko-żydowskich.

W zakończeniu Listu papież zwrócił uwagę polityków na losy Jerozolimy i wspólnot w niej żyjących, zaś chrześcijan (duchownych i świeckich) prosił o modlitwę w intencji sprawiedliwego rozwiązania problemu Jerozolimy i Ziemi Świętej³¹.

²⁴ Ibidem, s. 138–139.

²⁵ Jan Paweł II, *Apel Papieża w obronie Libanu do wszystkich muzułmanów*, OsRomPol 116 (1989), nr 9, s. 3.

²⁶ W. Chrostowski, *Jan Paweł II o Żydach i judaizmie 1990–1995*, Znak 490 (1996), nr 3, s. 57.

²⁷ B. Fastyn, *Jan Paweł II wobec konfliktu izraelsko-palestyńskiego*, Warszawa 2004, s. 90.

²⁸ S. Krajewski, *Ten papież jest błogosławieństwem*, Więź 480 (1998), nr 10, s. 54.

²⁹ W. Chrostowski, *Jan Paweł II o Żydach i judaizmie 1990–1995*, s. 57–58. Zob. E.I. Cassidy, *Rediscovering Vatican II. Ecumenism and Interreligious Dialogue: Unitatis Redintegratio, Nostra Aetate*, New York 2005, s. 198.

³⁰ K. Sowa, *Droga do Jerozolimy. Papińska pielgrzymka do Ziemi Świętej*, Wprost 409 (2000), nr 13, s. 99.

³¹ *Redemptionis Anno*, w: G. Polak (red.), *Wielka Encyklopedia Jana Pawła II*, t. 5, s. 226.

List *Redemptionis anno* jest ważnym dokumentem dyplomatycznym, stanowi ostateczne rozstanie Stolicy Apostolskiej z koncepcją umiędzynarodowienia Jerozolimy, a w to miejsce pojawia się postulat „międzynarodowo zagwarantowanego statusu specjalnego”. Dzięki temu statusowi możliwe będzie zachowanie „unikalnego i uświęconego charakteru miasta, przede wszystkim egzystencji wspólnot religijnych, ich stanu i przyszłości”³². Ponadto list ten otworzył drogę do unormowania stosunków dyplomatycznych z Izraelem, choć postulat statusu specjalnego nie został przez to państwo zaakceptowany³³. Jan Paweł II wykazał w tym dokumencie, że dialog międzyreligijny oparty na wzajemnym zrozumieniu, może przyczynić się do rozwoju współpracy na rzecz pokoju na Bliskim Wschodzie.

2. List apostolski *Tertio millennio adveniente* (10 XI 1994)

Koncepcja okresu przygotowań do Wielkiego Jubileuszu została sformułowana w Liście apostolskim Jana Pawła II *Tertio millennio adveniente – Nadchodzące trzecie tysiąclecie* – z 10 XI 1994 r.³⁴ Papież podkreślał znaczenie dialogu międzyreligijnego i z tej racji zaproponował wspólne spotkania trzech religii monoteistycznych, wywodzących się od Abrahama: w Betlejem, Jerozolimie i na górze Synaj³⁵. Istotną rolę w realizacji pielgrzymki Jana Pawła II do Ziemi Świętej i Jerozolimy (20–26 III 2000 r.) odegrał postępujący proces pokojowy na Bliskim Wschodzie, powstanie terytorium Autonomii Palestyńskiej (1994), oficjalne uznanie przez Stolicę Apostolską państwa Izrael oraz nawiązanie stosunków dyplomatycznych między Stolicą Apostolską i państwem Izrael w 1994 r.³⁶ Pielgrzymka ta stała się okazją do dialogu międzyreligijnego na rzecz pokoju i stabilizacji na Bliskim Wschodzie.

W pięciu rozdziałach tego dokumentu Jan Paweł II rozważał o dwóch tysiącleciach chrześcijaństwa w kontekście zbliżającego się nowego millenium, a każdy z nich rozpoczyna się i kończy rozważaniami o Chrystusie³⁷. Przedsta-

³² J. Moskwa, *Prorok i polityk*, Warszawa 2003, s. 206, przyp. 62.

³³ Ibidem, s. 207.

³⁴ Treść tego dokumentu zob. OsRomPol 168 (1994), nr 12, s. 4–22.

³⁵ B. Beier i in., *Kronika chrześcijaństwa*, tłum. E. Gola i in., Warszawa 1998, s. 450.

³⁶ S. Górzna, *Kontekst polityczny dialogu Jana Pawła II z judaizmem i islamem na świecie*, w: T. Tökölyova, A. Modrzejewski (red.), *Current issues of society and politics*, Tbilisi 2012, s. 165, przyp. 81–82.

³⁷ *Tertio millennio adveniente*, w: G. Polak (red.), *Wielka Encyklopedia Jana Pawła II*, t. 6, Warszawa 2005, s. 159.

wił program obchodów roku jubileuszowego nie tylko w Rzymie, ale również w Ziemi Świętej i lokalnych Kościołach³⁸.

Zagadnienie relacji między religiami monoteistycznymi i problematykę trialogu międzyreligijnego papież podjął w numerach: 6, 19, 38, 46, 52 oraz 53 listu apostolskiego³⁹. W numerze 6. papież stwierdził, że „Jezus narodził się z Ludu wybranego jako spełnienie obietnicy danej Abrahamowi i wciąż na nowo przypominanej przez proroków. [...] Księgi Starego Przymierza są natomiast stałymi świadkami troskliwej Boskiej pedagogii”⁴⁰.

W numerze 19. papież przypominał, że Sobór Watykański II „otworzył się na chrześcijan innych wyznań, na członków innych religii, na wszystkich ludzi naszych czasów. Podczas żadnego innego Soboru nie mówiło się tak wyraźnie o jedności chrześcijan, o dialogu z religiami niechrześcijańskimi, o szczególnym znaczeniu Starego Przymierza oraz Izraela, o godności sumienia, o zasadzie wolności religijnej [...]”⁴¹. Na uwagę zasługują soborowe dokumenty, zwłaszcza Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich *Nostra aetate*⁴².

Numer 22. tego dokumentu dotyczy działalności papieży na rzecz pokoju i sprawiedliwości – Leona XIII (pontyfikat w latach 1878–1903), Piusa X (1903–1914), Benedykta XV (1914–1922), Piusa XI (1922–1939), Piusa XII (1939–1958), Jana XXIII (1958–1963) oraz Pawła VI⁴³.

W numerze 38. papież Jan Paweł II stwierdził, że „Istnieje zatem paląca potrzeba, aby z okazji Wielkiego Jubileuszu ukazać jasno i głęboko prawdę o Chrystusie jako o jedynym Pośredniku między Bogiem a ludźmi i jedynym Odkupicielu świata, odróżniając Go wyraźnie od założycieli innych wielkich religii, choć i one zawierają elementy prawdy, na co Kościół patrzy ze szczerym szacunkiem, widząc w nich odbłask tej prawdy, która oświeca wszystkich ludzi”⁴⁴.

Numer 46. przypomina o rozeznaniu „znaków nadziei”, którymi w życiu Kościoła są m.in.: „intensywna działalność na rzecz jedności chrześcijan, znaczenie przypisywane dialogowi z religiami i ze współczesną kulturą”⁴⁵, zaś w dziedzinie życia społecznego, np. „dążenie do przywrócenia pokoju i sprawiedliwości, gdziekolwiek zostały narzucone, woła pojednania i solidarnego współżycia między różnymi narodami”⁴⁶.

³⁸ A. Nowak, *Karol Wojtyła – Jan Paweł II. Kronika życia i pontyfikatu*, Kraków 2003, s. 256–257.

³⁹ E. Sakowicz, *Islam*, w: idem (red.), *Jan Paweł II. Encyklopedia dialogu i ekumenizmu*, s. 250.

⁴⁰ *Tertio millennio adveniente*, nr 6.

⁴¹ *Ibidem*, nr 19.

⁴² Zob. S. Górzna, *Polityczny oddźwięk Deklaracji o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich Nostra aetate*, *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne* (2015), nr 1, s. 191–203.

⁴³ *Tertio millennio adveniente*, nr 22.

⁴⁴ *Ibidem*, nr 38.

⁴⁵ *Ibidem*, nr 46.

⁴⁶ *Ibidem*.

W numerze 51. czytamy, że chrześcijanie „powinni stać się rzecznikami wszystkich ubogich świata, proponując, aby Jubileusz dał, między innymi, sposobność do przemyślenia sprawy redukcji, jeśli nie całkowitej likwidacji zadłużenia międzynarodowego, które ciąży na losach wielu narodów”⁴⁷. Papież wykazał znaczenie opcji preferencyjnej na rzecz ubogich i odepchniętych, która wiąże się nie tylko z koniecznością niesienia pomocy charytatywnej, ale również dokonywania zmian strukturalnych w społeczeństwie, aby wadliwe struktury społeczne nie rodziły grzechu społecznego⁴⁸. Kluczowym aspektem przygotowań i obchodów Jubileuszu była „działalność na rzecz sprawiedliwości i pokoju na świecie takim jak nasz, naznaczonym przez liczne konflikty i niedopuszczalne nierówności społeczne i ekonomiczne”⁴⁹.

W kolejnym numerze papież uważa, że „Na kryzys cywilizacji trzeba odpowiedzieć cywilizacją miłości, opartą na uniwersalnych wartościach pokoju, solidarności, sprawiedliwości i wolności, które znajdują pełne urzeczywistnienie w Chrystusie”⁵⁰.

W numerze 53. Jan Paweł II skierował uwagę na sferę świadomości religijnej, w której „rodzi się” dialog międzyreligijny, a w nim „szczególne miejsce przysługuje żydom i muzułmanom”, należy jednak „zachowywać czujność wobec ryzyka synkretyzmu⁵¹ oraz łatwego i zwodniczego irenizmu”⁵². Papież wyraził nadzieję, że „w sferze świadomości religijnej wigilia roku dwutysięcznego stanie się znakomitą sposobnością [...] do dialogu międzyreligijnego zgodnie z jednoznacznymi wskazaniami, zawartymi w Deklaracji Soboru Watykańskiego II *Nostra aetate* o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich”⁵³.

Dokument jest wielkim wyzwaniem dla Kościoła katolickiego, to w nim wszyscy katolicy powinni znaleźć zachętę do przeprowadzenia rachunku sumienia, obejmującego grzechy przemocy, nienawiści i nietolerancji wobec wiernych innych tradycji religijnych i podjąć pokutę⁵⁴. W numerze 35. papież przypomniał, że „[...] zjawiskiem, nad którym synowie Kościoła muszą się pochylić

⁴⁷ Ibidem, nr 51.

⁴⁸ J. Wal, *Znaczenie działalności charytatywnej w świecie współczesnym według Jana Pawła II*, Ateneum Kapłańskie 145 (2005), z. 1, s. 17.

⁴⁹ *Tertio millennio adveniente*, nr 51.

⁵⁰ Ibidem, nr 52.

⁵¹ *Synkretyzm*, w: J. Wojnowski (red.), *Wielka Encyklopedia PWN*, t. 26, Warszawa 2005, kol. 321; synkretyzm (gr. *synkretismos* – połączenie) – oznacza łączenie w jedną, zwykle niespójną całość różnych, czasami nawet wzajemnie sprzecznych poglądów religijnych, np. afrochrześcijańskie religie.

⁵² E. Sakowicz, *Dialog Kościoła z islamem według dokumentów soborowych i posoborowych (1963–1999)*, Warszawa 2000, s. 252, przyp. 190 dodaje, że irenizm oznacza dążność do „uzgadniania teorii, tez i pojęć z różnych systemów myślowych za cenę wzajemnych ustępstw”.

⁵³ *Tertio millennio adveniente*, nr 53.

⁵⁴ E. Sakowicz, *Dialog chrześcijaństwa z islamem w nauczaniu Jana Pawła II*, w: H. Zimoń (red.), *Dialog międzyreligijny*, s. 264.

z sercem pełnym skruchy, jest przyzwolenie – okazywane zwłaszcza w niektórych stuleciach – na stosowanie w obronie prawdy metod nacechowanych nietolerancją, a nawet przemocą”⁵⁵.

Należy stwierdzić, że przebaczenie jest jednym z przejawów miłosierdzia, a istotnymi elementami dialogu międzyreligijnego są właśnie przebaczenie i wybaczenie. Jan Paweł II wykazywał, że: „Przebaczenie w swej najprawdziwszej i najwznioślejszej postaci jest wolnym aktem miłości. Jednakże dlatego, iż jest aktem miłości, ma swe własne wewnętrzne wymagania: najważniejszym z nich jest poszanowanie prawdy”⁵⁶.

Zdaniem Jana Pawła II winę za liczne przypadki porzucania wspólnoty kościelnej ponosi częściowo sam Kościół katolicki. Zwracał uwagę na zbyt słabe wcielenie w życie Kościoła nauczania Soboru Watykańskiego II. Ten temat zaliczył do najważniejszych dla współczesnego Kościoła⁵⁷.

W numerze 36. papież odniósł się do stylu relacji między Kościołem a światem. Konstatował, że: „Zalecenia Soboru, zawarte w Konstytucji *Gaudium et spes* i innych dokumentach, dotyczące dialogu otwartego, opartego na wzajemnym szacunku i życzliwości, któremu wszakże ma towarzyszyć staranne rozeznanie i odważne świadectwo o prawdzie, pozostają w mocy i wzywają nas do dalszych wysiłków”⁵⁸. Koncepcja papieża idealnie współgrała z soborowym spojrzeniem na wyznawców różnych religii, na potrzebę prowadzenia dialogu międzyreligijnego, poszanowania prawa do wolności religijnej.

W numerze 32. papież nawiązał do Synodu Biskupów z 1983 r., który „był wydarzeniem znamienym w dziejach Kościoła posoborowego. Podjął on zawsze aktualną sprawę nawrócenia (*metanoia*), które jest wstępnym warunkiem pojednania z Bogiem zarówno pojedynczych osób, jak i wspólnot”⁵⁹.

Maciej Zięba, założyciel i dyrektor Instytutu *Tertio Millennio* w Krakowie, uważa, że List ten jest „najbardziej kompaktowym dokumentem w historii Kościoła”⁶⁰. To bez wątpienia jeden z najważniejszych dokumentów papieża-Pola-ka⁶¹. List jest zaproszeniem skierowanym do wyznawców trzech religii monoteistycznych, aby wstąpili na drogę szacunku, dialogu i pojednania.

⁵⁵ *Tertio millenio adveniente*, nr 35.

⁵⁶ S. Górzna, *Polityczny wymiar cywilizacji miłości Jana Pawła II*, Studia Socialia Cracoviensia 3 (2011), nr 2 (5), s. 98, przyp. 183.

⁵⁷ M. Zięba, *Epoka Jana Pawła II. Zrozumieć niezwykły pontyfikat*, Poznań 2006, s. 18–19.

⁵⁸ *Tertio millenio adveniente*, nr 36.

⁵⁹ *Ibidem*, nr 32.

⁶⁰ *Kościół bije się w piersi, Kronika pontyfikatu w 27 zeszytach*, Nasz Papież nr 17, s. 3.

⁶¹ *Tertio millenio adveniente*, w: G. Polak (red.), *Wielka Encyklopedia Jana Pawła II*, t. 6, s. 159.

Podsumowanie

Reasumując należy podkreślić, że omawiane dokumenty papieskie mają polityczne aspekty. W Liście *Redemptionis anno* Jan Paweł II stwierdził, że brak stosunków dyplomatycznych nie ma religijnego podglebia, ale polityczne. Papież opowiadał się w nim za skuteczną ochroną specjalnego statusu dla Jerozolimy, zagwarantowanego na szczeblu międzynarodowym, aby żadna ze stron nie mogła się od niego uchylić. Wyraził nadzieję, że dojdzie do upragnionego pokoju na Bliskim Wschodzie.

Przesłanie Listów apostoelskich omówionych w niniejszym artykule jest następujące: wyznawcom islamu i judaizmu należy się szacunek; zwracają uwagę na konieczność prowadzenia dialogu międzyreligijnego; na politykę konsensu – porozumienia osiąganego zwłaszcza na drodze dialogu; współpracę na rzecz sprawiedliwości i pokoju; solidarność; opcję preferencyjną na rzecz ubogich; poszanowanie praw człowieka, zwłaszcza prawa do wolności religijnej; działanie na rzecz wspólnego dobra; przeciwstawianie się wszelkim formom przemocy (polityka *non-violence*). Ponadto, w listach papież mocno podkreślił braterstwo między dziedzicami Abrahama, bowiem wszyscy jesteśmy braćmi; wskazał na obowiązek rachunku sumienia Kościoła; uwypuklił znaczenie przebaczenia, które jest jednym z przejawów miłosierdzia.

Niniejsze dokumenty przyczyniają się do pokojowego współistnienia religii, co stanowi o ich politycznym wymiarze. Są świadectwem potwierdzającym szczególną troskę Kościoła katolickiego o nawiązanie przyjaznych relacji z wyznawcami islamu i judaizmu.

W oparciu o analizę tych dokumentów można powiedzieć, że papież wytyczał drogi, które służą pokojowi: przebaczenia i pojednania; wolności, prawdy, sprawiedliwości i miłości; dialogu i solidarności; poszanowania praw człowieka. W kwestii przerwania agresji na Bliskim Wschodzie występował jako orędownik pokoju, apelując o wyrzeczenie się przemocy w stosunkach międzynarodowych i międzyreligijnych.

Podsumowaniem powyższych rozważań niech będą słowa papieża Benedykta XVI, który w wywiadzie udzielonym Telewizji Polskiej 16 X 2005 r. stwierdził: „Dla świata niechrześcijańskiego, dla wyznawców innych religii (Jan Paweł II) stał się [...] rzecznikiem wielkich, ogólnoludzkich wartości. Pamiętając o tym, trzeba zaznaczyć, że papież stworzył klimat dla dialogu między wielkimi religiami i poczucie wspólnej odpowiedzialności za świat. Uprzytomnił, iż nie da się połączyć przemocy i religii i że wszyscy musimy przez współodpowiedzialność za ludzkość wytyczać drogę pokoju”⁶².

⁶² Z. Kubacki, *Jan Paweł II – papież pokoju i dialogu międzyreligijnego*, Studia Bobolanum. Kwartalnik naukowy Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie 3 (2006), s. 44.

ASPEKTY POLITYCZNE LISTÓW APOSTOLSKICH PAPIEŻA JANA PAWŁA II: „REDEMPTIONIS ANNO” I „TERTIO MILLENIO ADVENIENTE”

(STRESZCZENIE)

W niniejszym artykule zaprezentowano aspekty polityczne dokumentów Jana Pawła II, tj. Listów apostolskich *Redemptionis anno* oraz *Tertio millennio adveniente*, do których należą m.in.: postulat międzynarodowo zagwarantowanego statusu Jerozolimy; nawiązanie stosunków dyplomatycznych z Izraelem; polityka konsensu, która oznacza porozumienie osiągnięte na drodze dialogu oraz polityka *non-violence* – bez stosowania przemocy; współpraca na rzecz pokoju i jego cztery filary – prawda, wolność, sprawiedliwość, miłość; solidarność; braterstwo; przebaczenie jako jeden z przejawów miłosierdzia; poszanowanie praw człowieka, zwłaszcza prawa do wolności religijnej; opcja preferencyjna na rzecz ubogich. Niniejsze dokumenty przyczyniają się do pokojowego współistnienia religii, co stanowi o ich politycznym wymiarze. Wyznawcy różnych religii są powołani, aby być narzędziami pokoju i miłości. Natomiast, by zapewnić światu pokój, nieodzowny jest prawdziwy dialog międzyreligijny, w tym dialog międzyreligijny, oparty na teologicznym i politycznym fundamencie. Bez wątplenia papież Jan Paweł II przyczynił się do utrwalenia dialogu między wyznawcami różnych religii, w tym dialogu katolicko-muzułmańsko-żydowskiego w celu budowania pokoju między religiami i narodami.

POLITICAL ASPECTS OF APOSTOLIC LETTERS OF POPE JOHN PAUL II: “REDEMPTIONIS ANNO” AND “TERTIO MILLENIO ADVENIENTE”

(SUMMARY)

This article presents the political aspects of John Paul II's documents, i.e. Apostolic Letters *Redemptionis anno* and *Tertio Millennio adveniente*, which include among others, the demand of internationally guaranteed status of Jerusalem, establishment of diplomatic relations with Israel, policy of consensus, which means an agreement reached through dialogue and a *policy of non-violence* – without the use of violence, cooperation for peace and its four pillars: truth, freedom, justice, and love, solidarity, brotherhood, forgiveness as one of the manifestations of mercy, respect for human rights, particularly the right to religious freedom, and preferential option for the poor. These documents contribute to the peaceful coexistence of religions, which constitutes their political dimension. The followers of different religions are called to be instruments of peace and love. In order to ensure world peace the true interfaith dialogue is indispensable, including interfaith dialogue based on theological and political foundation. Beyond any doubt, Pope John Paul II contributed to the consolidation of dialogue between the followers of different religions, including the Catholic-Muslim-Jewish dialogue in order to build peace between religions and nations.

POLITISCHE ASPEKTE DER APOSTOLISCHEN SCHREIBEN VON PAPST JOHANNES PAUL II: „REDEMPTIONIS ANNO“ UND „TERTIO MILLENIO ADVENIENTE“

(ZUSAMMENFASSUNG)

In diesem Artikel werden die politischen Aspekte von Schriftstücken von Johannes Paul II präsentiert, d.h. der Apostolische Schreiben *Redemptiois anno* und *Tertio millenio adveniente*. Zu diesen gehören unter anderem: das Postulat zum international garantierten Status für Jerusalem; die Aufnahme diplomatischer Beziehungen mit Israel; die Konsenspolitik, die bedeutet, dass Übereinkommen im Dialog zu erzielen sind und die *Nonviolence-Politik* – gewaltlose Politik; die Kooperation für den Frieden und seine vier Säulen – Wahrheit, Freiheit, Gerechtigkeit, Liebe; die Solidarität; die Brüderschaft; die Vergebung als eines der Zeichen der Barmherzigkeit; die Achtung der Menschenrechte, insbesondere der Religionsfreiheit und die Bevorzugung der Armen. Diese Dokumente tragen zur friedlichen Koexistenz zwischen den Religionen bei, was von ihrem politischen Ausmaß zeugt. Die Anhänger unterschiedlicher Religionen sind berufen, ein Werkzeug des Friedens und der Liebe zu werden. Damit der Frieden auf der Welt gesichert ist, ist der Dialog zwischen den Religionen notwendig, darunter der Trialog, der sich auf das theologische und politische Fundament stützt. Zweifellos hat Papst Johannes Paul II. zur Festigung des Dialoges zwischen den Anhängern unterschiedlicher Religionen beigetragen, darunter zur Festigung des Dialoges zwischen Katholiken, Muslimen und Juden, damit der Frieden zwischen den Religionen und Völkern gegründet wird.